

WYDAJNOŚĆ PRZEMYSŁU SPOŻYWCZEGO NA UKRAINIE: ANALIZA I KIERUNKI OCHRONY KONKURENCYJNOŚCI

NATALIIA KUPRINA

Abstrakt

Przemysł spożywczy w każdym kraju jest branżą strategiczną zapewniającą bezpieczeństwo żywnościowe, promującą zachowania społeczne przyjazne dla środowiska, gwarantującą bezpieczeństwo produktów, zdrowie populacji i jej bezpieczeństwo ekonomiczne, działającą nieprzerwanie nawet w czasie kryzysów gospodarczych i politycznych. W związku z powyższym stan branży oraz jej wydajność wymaga ciągłych analiz i badań.

W niniejszej publikacji dokonano analizy funkcjonowania przemysłu spożywczego na Ukrainie, ze szczególnym uwzględnieniem obwodu o istotnym znaczeniu dla jego rozwoju i przewag eksportowych – Odessy. Dokument podejmuje również kwestię zrównoważonego rozwoju i konkurencyjności przemysłu spożywczego na Ukrainie.

Słowa kluczowe: gospodarka narodowa, przemysł spożywczy, restrukturyzacja, wydajność, konkurencyjność, transformacja działalności.

Kody JEL: D24, M13, M21, O12, R10.

Wprowadzenie

Stan i rozwój gospodarki narodowej oraz jej podmiotów zależy od uwarunkowań środowiska wewnętrznego i zewnętrznego, przy czym te ostatnie są często uwarunkowaniami dominującymi. Osiągnięcie stabilności systemu gospodarczego kraju bez efektywnego funkcjonowania przedsiębiorstw – podmiotów gospodarki narodowej oraz ochrony producentów krajowych – jest często niemożliwe. Jest to szczególnie istotne dla takich sektorów jak przemysł spożywczy, zapewniający zarówno bezpieczeństwo ekonomiczne, jak i żywnościowe, a także stanowiący istotny komponent społeczny każdego kraju, co potwierdza jego strategiczne znaczenie.

Zapewnienie wydajności przemysłu spożywczego, a także jego konkurencyjności i kierunków rozwoju jest zatem istotną kwestią. Wszystkie powyższe elementy wymagają analizy stanu przemysłu spożywczego i jego działania, a także powiązanych publikacji naukowych.

Zagadnienia badawcze dotyczące transformacji działania systemów i podmiotów gospodarki narodowej, a także adaptacji do zmian w środowisku zewnętrznym były podejmowane przez wielu naukowców, w tym w zakresie:

- procesów transformacji: Aistova M., Bardish G., Burkinisky B., Galyuka I., Gavrilishina B., Heiets V., Grazhevskaya N., Budkina V., Vergunenکو N., Zhilyaeva I., Kapitanets Y., Klimchuk S., Kovalova A., Limonova E., Litvina O., Mandibles V., Martsin V., Marchuka L., Mocherny S., Petrishina N., Pastukhova E., Turilo A., Chaloy O., Chizhenkova E., Hammer M., Chamspi J. itp.;
- procesów adaptacji i dostosowania: Alekseev S., Budnik M., Burkinisky B., Dubchak V., Heiets V., Kapitanets Y., Krysko Zh., Kulikov P., Kozachenko A., Lyashenko A., Minko I., Pokotilo S., Padalko G., Ponomarev V., Rastrygin L., Sukhoverha Y., Chizhenkova E., Shamina K., Yachmenova V., Acoff Russell F., Magiston J., Eddison Herbert J. itp.;
- restrukturyzacji podmiotów gospodarki narodowej jako procesu zapewniającego wydajność i konkurencyjność: Alimova O., Amoshi O., Stork M., Antonyuk P., Bilyk M., Burkinisky B., Butenko A., Vodachek L., Vandembort M., Heiets V., Deneko L., Evseeva A., Karpinskaya A., Klimchuk S., Kovaleva A., Kotlubay A., Korotkova T., Klisheiko A., Krisanova D., Kordana K., Lukinova I., Minakova S., Oganezova A., Sklyar E., Slyusar V., Tereshchenko O., Trillenberg V., Chekalovets V., Chumachenko N., Shvygova K., Shapiro V., Folmen T. itp.

Obecnie pojawiły się także dodatkowe aspekty potwierdzające zasadność celu badania:

- stan przemysłu spożywczego na Ukrainie, wymagający analiz i badań;
- kierunek rozwoju i zapewnienie konkurencyjności tego sektora gospodarki narodowej o znaczeniu strategicznym. W badaniu postawiono następującą hipotezę: sektor spożywczy na Ukrainie, jako strategiczna gałąź przemysłu, wymaga w obecnych warunkach transformacji w celu adaptacji do głębokich zmian zachodzących w środowisku zewnętrznym.

Metodologia, źródła danych

Podstawę teoretyczną i metodologiczną badania stanowią publikacje tematyczne naukowców ukraińskich i zagranicznych, materiały informacyjne pochodzące ze stron internetowych pionowo zintegrowanych stowarzyszeń przedsiębiorców na Ukrainie, dane statystyczne z głównego urzędu statystycznego obwodu odeskiego na lata 2015-2017 analizujące wydajność przemysłu spożywczego w regionie odeskim, tj.: zysk netto, rentowność działalności operacyjnej, produkcję określonych rodzajów produktów, liczbę przedsiębiorstw, udział przedsiębiorstw nierentownych.

Do rozwiązania sformułowanego problemu badawczego i uzasadnienia proponowanej hipotezy zastosowano następujące metody: metodę strukturalnej analizy logicznej do opracowania struktury i logiki niniejszej publikacji, metodę analityczną

i analizę porównawczą do zbadania istoty koncepcji „adaptacji” i „adaptacji przedsiębiorstw”, „adaptacji systemu ekonomicznego” i „ciągłości działania”; metodę wartości względnych i bezwzględnych, metodę porównawczej analizy ekonomicznej i statystycznej do omówienia funkcjonowania przedsiębiorstw sektora spożywczego działających w obwodzie odeskim oraz najbardziej rentownych pionowo zintegrowanych struktur sektora żywnościowego i rolno-przemysłowego na Ukrainie i w Europie; metodę graficzną do wyznaczenia zależności pomiędzy „wydajnością”, „konkurencyjnością” i „ciągłością działania” podmiotów gospodarki narodowej.

Analiza wydajności przemysłu spożywczego w obwodzie odeskim

Odessa jest jednym z najważniejszych regionów na Ukrainie o szeroko reprezentowanym przemyśle spożywczym, głównie z powodu korzystnych warunków klimatycznych i lokalizacji geograficznej (obecność trzech portów eksportowo-importowych), wystarczającej siły roboczej i zasobów finansowych. Przeprowadzone badanie zostało oparte na przykładzie obwodu odeskiego. Analiza wyników produkcyjnych i finansowych została przeprowadzona na podstawie danych statystycznych (tab. 1-4) (Holovne upravlinnia..., 2018, s. 1-46).

Wyniki badań pokazały, że dynamika wytwarzania produktów przez przedsiębiorstwa sektora spożywczego w obwodzie odeskim w latach 2015-2017 nie wykazuje ogólnie pozytywnego trendu. Pomimo tego obserwuje się wzrost produkcji takich produktów eksportowych, jak olej roślinny i określone gatunki wina, a także niektórych rodzajów warzyw, soków, wód mineralnych i słodkich. Analiza wyników finansowych z roku 2017 wykazała nierentowność wielu podsektorów branży spożywczej w obwodzie odeskim (tab. 2). To negatywne zjawisko zostało potwierdzone danymi dotyczącymi rentowności produktów (tab. 3) o raczej niskim poziomie.

Tabela 1

Produkcja określonych rodzajów produktów spożywczych i napojów w obwodzie odeskim (fragment)

Rodzaje produktów	2015	2016	2017
Wołowina i cielęcina, t	106	73	61
Świeża i suszona wieprzowina, t	580	601	527
Baranina, t	63	48	41
Podroby wołowe, wieprzowe, owcze, kozie, końskie i innych koniowatych, t	87	21	34
Kury, kurczaki (tuszk), t	16	7	5
Wieprzowina (w tym bekon, półtusze, połówka i jej części) solona, porcjowana, suszona lub wędzona, t	468	362	341
Solona wołowina i cielęcina, marynowana, suszona lub wędzona, t	56	...*	...*
Mięso solone, marynowane, suszone lub wędzone; mączka i mączka mięsna lub z mięsnych produktów ubocznych, t	242	258	182
Kielbasy i podobne produkty z mięsa, podrobów i krwi zwierzęcej i podobnych produktów oraz produkty zwierzęce wytwarzane na ich bazie, t	5 502	4 583	4 118
Sos pomidorowy, tys. l	14 396,7	16 384,4	16 741,2
Sok jabłkowy, tys. l	10 181,0	10 193,0	9 982,3
Mieszanka soków owocowych i warzywnych, tys. l	41 799,5	53 436,5	60 680,9

cd. Tab. 1

Sok jednoowocowy lub jednowarzywny, niefermentowany oraz bez dodatku alkoholu (z wyjątkiem soku pomarańczowego, grejpfrutowego, ananasowego, winogronowego i jabłkowego), nieskoncentrowany, l	24 800,3	18 563,3	19 824,0
Groch puszkowany bez dodatku octu lub kwasu octowego (z wyjątkiem gotowych dań warzywnych), t	3 536	1 842	2 020
Przecier i sos pomidorowy, skoncentrowany, t	6 248	4 265	5 290
Warzywa (z wyjątkiem ziemniaków), owoce, orzechy, grzyby i inne jadalne części roślin, przygotowane lub konserwowane w occie lub kwasie octowym, t	2 158	2 493	2 956
Dżem, marmolada, puree ziemniaczane, galaretki, przetwory z innych owoców i orzechów, gotowane (z wyjątkiem produktów homogenizowanych), t	...*	1 626	1 588
Nierafinowany olej słonecznikowy i jego frakcje (z wyjątkiem modyfikowanych chemicznie), t	529 176	754 524	1 014 534
Nieskondensowane mleko i śmietanka bez dodatku cukru lub innych substancji słodzących o zawartości tłuszczu powyżej 1%, ale nieprzekraczającej 6% w opakowaniach podstawowych o pojemności netto nieprzekraczającej 2 l, t	4 450	5 221	4 977
Masło o zawartości tłuszczu nieprzekraczającej 85%, t	920	1 233	1 202
Świeży niefermentowany ser, t	722	620	621
Ser tarty, w proszku, pleśniowy i inny nietopiony, t	555	905	1 171
Zsiadłe mleko i śmietana, jogurt, kefir, kwaśna śmietana i inne produkty fermentowane, t	3 403	3 771	3 703
Jogurt pitny i fermentowane mleko smakowe, t	553	512	654
Ryż (bielony), półrafinowany lub rafinowany, polerowany lub nie, glazurowany lub nie, t	...*	15 417	17 427
Mąka pszenna lub pszenno-żytnia, t	106 776	108 936	107 587
Mąka z ziaren i pełnoziarnista z pszenicy miękkiej, t	1 404	1 264	405
Zboża, mąka pełnoziarnista z owsa, ryżu, kukurydzy, żyta, jęczmienia i innych zbóż (z wyjątkiem pszenicy), t	1 075	–	...*
Ziarna zbóż miażdżone, łuskane, śrutowane, krojone lub rozdrobnione, t	–	1 003	1 239
Chleb i produkty piekarnicze o krótkim okresie przechowywania, t	80 791	77 997	71 648
Ciasta i wyroby cukiernicze; inne produkty spożywcze z dodatkiem substancji słodzących, t	7 798	7 404	6 416
Słodkie herbatniki, t	1 233	759	540
Makaron niegotowany (z wyjątkiem produktów zawierających jaja, nadziewanych lub gotowanych w inny sposób), t	591	...*	...*
Wino musujące ze świeżych winogron (z wyjątkiem wina), tys. dl	2 656,3	2 717,0	2 287,7
Wino musujące „Szampan Ukrainy”, tys. dl	2 121,1	1 899,3	1 365,7
Wino o rzeczywistej zawartości alkoholu nieprzekraczającej 15% (za wyjątkiem wina gazowanego, musującego i wina o chronionej nazwie pochodzenia), tys. dl	3 250,2	2 735,7	3 441,6
Wino o zawartości alkoholu powyżej 15% (porto, madera, sherry i inne), tys. dl	732,9	824,1	467,7
Niegazowane naturalne wody mineralne, tys. dl	805,3	1347,5	1 045,7
Naturalne gazowane wody mineralne, tys. dl	948,1	708,0	1 004,9
Wody z dodatkiem cukru i substancji słodzących lub smakowych, np. napoje bezalkoholowe takie jak lemoniada, oranżada (z wyjątkiem mineralnych i gazowanych), tys. dl	173,6	579,9	2506,5

* Dane nie zostały opublikowane w celu zapewnienia zgodności z wymogami ukraińskiej Ustawy o statystyce państwowej dotyczących poufności informacji statystycznych.

Źródło: Holovne upravlinnia statystyky v Odeskii oblasti (2018).

Tabela 2

Zysk (strata) netto w roku 2017 w obwodzie odeskim (mln UAH)

Rodzaje produktów	2017
Produkcja żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	679,8
Produkcja żywności	612,2
produkcja mięsa i produktów mięsnych	-31,8
przetwórstwo i puszkowanie ryb, skorupiaków i mięczaków	...*
przetwórstwo i puszkowanie warzyw i owoców	68,1
produkcja olejów i tłuszczów zwierzęcych	630,6
produkcja nabiału	7,2
produkcja wyrobów mącznych i zbożowych, skrobi i produktów skrobiowych	-25,9
produkcja chleba, produktów piekarniczych i mącznych	19,2
produkcja żywności	-46,8
Sektor napojów	67,6
w tym:	
destylacja, rektyfikacja i mieszanie napojów alkoholowych	...*
produkcja wina	68,2
produkcja napojów bezalkoholowych; produkcja wód mineralnych i innych wód butelkowanych	0,0

Objaśnienia i źródło jak w tabeli 1.

Tabela 3

Rentowność działalności operacyjnej w roku 2017 w obwodzie odeskim (%)

Rodzaje produktów	2017
Produkcja żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	4,3
Produkcja żywności	4,4
produkcja mięsa i produktów mięsnych	0,8
przetwórstwo i puszkowanie ryb, skorupiaków i mięczaków	...*
przetwórstwo i puszkowanie warzyw i owoców	9,1
produkcja olei i tłuszczów zwierzęcych	5,4
produkcja nabiału	1,6
produkcja wyrobów mącznych i zbożowych, skrobi i produktów skrobiowych	-1,7
produkcja chleba, produktów piekarniczych i mącznych	2,1
produkcja żywności	-4,1
Sektor napojów	4,3
w tym:	
destylacja, rektyfikacja i mieszanie napojów alkoholowych	...*
produkcja wina	4,1
produkcja napojów bezalkoholowych; produkcja wód mineralnych i innych wód butelkowanych	0,8

Objaśnienia i źródło jak w tabeli 1.

Stan branży potwierdza również stabilność finansowa przedsiębiorstw, w których należności i zobowiązania wynoszą odpowiednio 8097,4 i 10 234 mln UAH (Holovne upravlinni..., 2018, s. 4).

Tabela 4 przedstawia analizę obecności przedsiębiorstw sektora spożywczego oraz ich rentowności. Z tabeli wynika, iż w przedsiębiorstwach tego sektora obserwowany jest wzrost, w tym spowodowany rozwojem małych przedsiębiorstw, co można uznać za pozytywny trend. Jednak w niektórych podsektorach branży spożywczej odsetek przedsiębiorstw nierentownych, zgodnie z badaniem, sięga 38-40% (Holovne upravlinni..., 2018, s. 3-5).

Tabela 4

Liczba przedsiębiorstw z podziałem na rodzaje przemysłu spożywczego w regionie odeskim

Produkcja żywności	Rok		
	2015	2016	2017
Produkcja żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	355	325	367
– z których małe przedsiębiorstwa to:	299	268	311
w tym mikroprzedsiębiorstwa:	220	189	224

Źródło jak w tabeli 1.

Analiza stanu sektora spożywczego w tak dużym i prorozwojowym regionie jak obwód odeski wykazała konieczność wypracowania metod adaptacji do nowych warunków działalności i przewyciężenia kryzysu gospodarczego.

Kierunki przemian transformacyjnych w przemyśle spożywczym na Ukrainie

Badania nad podejściami naukowców do definicji aparatu konceptualnego i kategorycznego pojęć „adaptacji”, „adaptacji przedsiębiorstwa”, „adaptacji gospodarki narodowej” wykazały istnienie pewnych niejednoznaczności w definicji:

- adaptacja przedsiębiorstw jest procesem dostosowywania ich parametrów do niepewnych warunków środowiskowych, zapewniającym wzrost ich wydajności w całym cyklu życia (Chizhenkova, 2005);
- adaptacja przedsiębiorstwa jako system ekonomiczny jest procesem wymuszonego dostosowania przedsiębiorstwa do zmian warunków życiowych oraz zmian, które mogą wystąpić zarówno w środowisku zewnętrznym (na poziomach mikro i makro), jak i w środowisku wewnętrznym przedsiębiorstwa (Minko i Shamina, 2011);
- adaptacja przedsiębiorstwa jest procesem dostosowywania się przedsiębiorstwa do zmiennych czynników środowiskowych; jest procesem zachodzącym w całym cyklu życia. Środki adaptacyjne muszą mieć charakter ukierunkowany i strategiczny, co oznacza, że należy je traktować jako elementy strategicznego zarządzania przedsiębiorstwem (Kulikov, 2010);

- adaptacja systemu ekonomicznego jest procesem dostosowania systemu ekonomicznego, jego podsystemów i poszczególnych elementów do zmieniających się warunków środowiska zewnętrznego i wewnętrznego w celu zapewnienia trwałości i stabilności systemu, a także stworzenia stanu dynamicznej równowagi pomiędzy systemem a środowiskiem (Ackoff, Magidson i Addison, 2007);
- adaptacja przedsiębiorstwa jest procesem celowych zmian parametrów, struktury i właściwości podmiotu w odpowiedzi na zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym działalności podmiotu, jak i wewnątrz tego podmiotu (Kozachenko, Ponomarev i Lyashenko, 2003);
- adaptacja jest procesem opracowania i wdrażania środków ukierunkowanych na zmiany w środowisku wewnętrznym przedsiębiorstwa zgodnie z wymogami środowiska zewnętrznego (Alekseev, 2000) itp.

Jak wynika z badania Kapitanetsa (2007), mechanizm adaptacji podmiotu do środowiska zewnętrznego będzie opierać się na zasadzie adaptacyjności, zgodnie z którą przedsiębiorstwo jest traktowane jako system adaptacyjny, efektywnie funkcjonujący w obliczu nieprzewidzianych zmian ustanowionych celów i charakterystyki środowiska poprzez zmianę algorytmu funkcjonowania lub dążenie do osiągnięcia stanu optymalnego. Według tego naukowca adaptacyjność – tj. stałe dostosowanie systemu – osiąga się dzięki uzyskaniu informacji zwrotnej i natychmiastową adekwatną odpowiedź na zmiany następujące w efekcie oddziaływania czynników zewnętrznych. Kapitanets definiuje adaptację jako złożony proces rozpoczynający się od kompleksowej diagnostyki i kończący reorganizacją struktury, będący dla wielu przedsiębiorstw nie tylko drogą wyjścia z kryzysu finansowego, ale także sposobem na zapewnienie bezpieczeństwa ekonomicznego poprzez zwiększenie efektywności wykorzystywania zasobów i utrzymanie pozycji na rynku. Jak wykazano w poprzednim badaniu (Kuprina, 2013), adaptacja do środowiska zewnętrznego jest procesem przebiegającym łagodniej niż transformacja lub reorganizacja. W tym kontekście, w odpowiedzi na głębokie zmiany w środowisku zewnętrznym, należy również uwzględnić nie tylko zasadę adaptacyjności, ale także zasadę nierówności. Zasada „nierówności”, będąca przejawem zasady ostrożności, jest uwzględniana w publikacjach naukowców zagranicznych i praktyków w różnych sektorach gospodarki, ale nie została jeszcze dogłębnie zbadana przez naukowców ukraińskich. Na Ukrainie stosowana jest zatem zasada nierówności przedsiębiorstw, na przykład podczas tworzenia rezerwy na należności wątpliwe z tytułu należności, dokonywania dewaluacji zapasów i aktywów stałych, przy czym jej zastosowanie jest bardziej intuicyjne oraz nieoparte o ramy metodologiczne i regulacyjne, jasno określoną definicję oraz uzasadnienie do stosowania (Kuprina, 2011a).

Badanie umożliwiło uzasadnienie potrzeby transformacji działania przemysłu spożywczego w oparciu o zasadę nierówności z naciskiem na kategorię „ciągłości działania” odzwierciedlającą stopień stabilności (rys. 1). Takie podejście do oceny działalności przedsiębiorstwa oraz odrzucenie koncepcji „stabilności” jest w dużej mierze powiązane z powszechnym stosowaniem tych pojęć w różnych obszarach nauk ekonomicznych na poziomie badań dotyczących funkcjonowania

przedsiębiorstwa, w tym takich jak: stabilność finansowa, stabilność strategiczna i technologiczna, stabilność działalności, stabilność rozwoju itp., i umożliwia zidentyfikowanie punktów przecięcia kategorii „efektywności” działalności podmiotu gospodarki narodowej oraz jego „konkurencyjności” (Kuprina, 2013).

Rys. 1. Zależność pomiędzy kategoriami „efektywności” i „konkurencyjności” podmiotu gospodarki krajowej.

Źródło: opracowanie własne.

Jak wykazano w poprzednim badaniu (Kuprina, 2013), uwzględnienie chęci oraz zdolności systemu ekonomicznego, tj. przedsiębiorstwa, do utrzymania równowagi charakteryzującej stabilność, a także zdolności rozwoju i odejścia od działania zachowawczego, jest niezbędne. Co za tym idzie, takie pojęcia jak „ciągłość” (francuskie „permanent”, od łacińskiego „permaneo” – trwać, kontynuować), działać ciągle, stale, „stałość” (od angielskiego „fixity” – stabilność, niezmiennosc), „homeostaza” (chęć i zdolność systemu ekonomicznego do zachowania stanu równowagi charakterystycznej dla stabilności i jednocześnie utrzymanie zachowawczości systemu), „trwałość” (od łacińskiego „persisto” – trwam, pozostaję) jest zdolnością podmiotu do pozostawania w stanie stałym (stabilnym), która nie wyklucza zrównoważonego rozwoju i funkcjonowania, podlegają szerokiemu zróżnicowaniu (Znachenie terminov..., 2019). Pojęcie to nie jest zwykle stosowane w ekonomice, ale raczej w ekologii, biologii, matematyce i programowaniu. Zgodnie z uzasadnieniem (Kuprina, 2013), naszym zdaniem, aby przeanalizować trwałość działań, należy ocenić wydajność ekonomiczną w oparciu o podejście metodologiczne zaproponowane do analizy funkcjonowania przedsiębiorstwa oraz podejście metodyczne do analizy konkurencyjności działalności przedsiębiorstwa w oparciu o teorię efektywnej konkurencji, co jest metodą najprostszą i najbardziej dostępną, opartą o model graficzny stworzony do użytku w działalności praktycznej przedsiębiorstwa.

Według Portera treść koncepcji „konkurencji” ma istotny wpływ na proces globalizacji, co podkreśla dodatkowo koncepcja „przewagi konkurencyjnej”, przyjęta zamiast przewagi komparatywnej i pozwalająca przedsiębiorstwu nie tylko na osiągnięcie efektywności pracy, ale także na nieustanne usprawnianie konkurencyjności i zwiększanie produktywności poprzez wdrożenie innowacji do produkcji, działań marketingowych i świadczenia usług. Autor zauważa, że kraje (lub regiony) tworzą środowisko, które ani nie promuje, ani nie przyczynia się do zwięk-

szenia konkurencyjności przedsiębiorstw, co prowadzi do konkurencji pomiędzy samymi przedsiębiorstwami, a nie krajami (lub regionami) (Porter, 2005). Co za tym idzie, to właśnie same podmioty gospodarcze – przedsiębiorstwa w ekonomii rynkowej – poszukują nowych sposobów i metod na zapewnienie wydajności i konkurencyjności w stosunku do producentów krajowych wspieranych przez państwo. Badanie wykazało, iż transformacja, jako jeden z komponentów strukturalnych restrukturyzacji przedsiębiorstw przemysłowych, jest w zasadzie transformacją jego działalności poprzez wdrożenie systemu środków (organizacyjnych, prawnych, finansowych, ekonomicznych i produkcyjno-technicznych) umożliwiających zapewnienie i zwiększenie konkurencyjności oraz wydajności przedsiębiorstwa zgodnie ze zmianami w środowisku zewnętrznym i strategią rozwoju. Utrzymanie konkurencyjności i wydajności producenta krajowego w odpowiedzi na głębokie zmiany w środowisku krajowym polega na stworzeniu zintegrowanych pionowo struktur – holdingów (sztywna transformacja działalności), tworzeniu klastrów i stowarzyszeń (umiarkowana transformacja działalności), wdrożeniu działań opartych na outsourcingu (łagodna transformacja) (Kuprina, 2012).

Prace badawcze naukowców krajowych wykazały, że (Kuprina, 2011b) najmniej zbadanym sektorem pod kątem tworzenia klastrów jest przemysł spożywczy i przetwarzanie produktów rolnych, a rynek spożywczy jest jednym z rynków kluczowych i będzie funkcjonować nawet w czasie kryzysu gospodarczego oraz finansowego. Ponadto obserwuje się wzrost konkurencji pomiędzy producentami żywności na rynku krajowym. Konieczne jest zatem znalezienie sposobów na zapewnienie ochrony takim producentom krajowym. Jak wykazało badanie (Kuprina, 2011b), w krajach europejskich o ekonomii rynkowej, klastry występują w wielu obszarach przemysłu spożywczego i rolnego (tab. 5), natomiast na Ukrainie, o olbrzymim potencjale produkcyjnym, produkcją i przetwarzaniem produktów rolnych zajmuje się jedynie kilka firm. Dla porównania w samych Włoszech w tym sektorze funkcjonuje 21 klastrów.

Tabela 5

Zakres działania struktur klastrowych w przemyśle spożywczym i rolnictwie w wybranych krajach na świecie

Kraj	Zakres działania				
	Żywność	Produkcja mięsa	Winiarstwo	Klaster rolno-przemysłowy (KRP)	Technologie KRP
1. Austria					+
2. Dania	+	+			+
3. Włochy	+	+		+	+
4. Finlandia	+				+
5. Francja			+		
6. Szwecja	+	+		+	+
7. Ukraina	+	+		+	+

Źródło: opracowanie własne i Kupriny (2011b).

Najbardziej zyskownymi zintegrowanymi pionowo przedsiębiorstwami rolno-przemysłowymi na Ukrainie o udokumentowanej rentowności w zakresie produkcji, zarówno w sektorze żywnościowym, jak i rolnym, są takie przedsiębiorstwa jak spółka „Mironivsky Hliboproduct” (marki „Nasha Rya-Ba”, „Easy!”, „Friendship of Peoples”, „Foie Gras”, „Certified Angus”, „Baschinsky”, „Europroduct”), „Kernel Group” (TM „Shchedryi Dar”, „Stozhar”, „Chumak Home”, „Chumak Gold”, „Lyubonka”), Agroholding „Avangard” (tab. 6) (Kuprina, 2011b).

Tabela 6

Nabardziej rentowe zintegrowane pionowo struktury klastrów rolno-przemysłowych na Ukrainie

Klaster	Udział w rynku ukraińskim	Zakres działalności	Zasięg terytorialny
1. Spółka „Mironovsky” produkty piekarnicze, (marki „Nasha Ryaba”, „Easy!”, „Friendship of Peoples”, „Foie Gras”, „Certified Angus”, „Bashchinsky”, „Europroduct”)	- ok. 50% produkcji przemysłowej mięsa kurcząt, - 95% rozpoznawalności marki wśród konsumentów	1. Hodowla drobiu i powiązana produkcja (mrożonych kurcząt, dań gotowych, oleju słonecznikowego); 2. Uprawa (kukurydzy, słonecznika, pszenicy, rzepaku); 3. Inna działalność rolna (produkcja wieprzowiny, wołowiny klasy premium, foie gras, kielbas i mięsa wędzonego, owoców, produkcja pasz).	Obwód kijowski, czerkaski, dnepropietrowski, doniecki, chersoński, iwanofrankiowski
2. Spółka Grupa Kernel (marki: „Generous Gift”, „Stozhar”, „Chumak House”, „Chumak Golden”, „Lyubonka”)	- 35% udziału w rynku butelkowanego oleju słonecznikowego, - potencjał eksportu zbóż – ponad 20% całkowitego eksportu zbóż na Ukrainie (jeden z pięciu największych eksporterów zbóż na Ukrainie).	1. Produkcja i eksport butelkowanego oleju słonecznikowego; 2. Produkcja rolna; 3. Usługi transportu zbóż i olejów w porcie czarnomorskim i mieście Mikołajów; 4. Magazynowanie i eksport zbóż i nasion roślin oleistych w elewatorach wewnętrznych.	Obwód winnicki, dnepropietrowski, doniecki, zaporoski, kijowski, kirowogradzki, ługański, lwowski, mikołajowski, odeski, połtawski, charkowski i czerkaski
3. Agroholding „Avangard”	- 79% udziału w produkcji jaj i produktów z suszu jajecznego	1. Produkcja jaj i produktów jajecznych. 2. Hodowla kur niosek i stad hodowlanych pod koniec cyklu.	Obwód kijowski, chmielnicki, iwanofrankiowski, czerniowiecki, mikołajowski, chersoński, dnepropietrowski, doniecki, kirowogradzki, charkowski i ługański

Źródło: jak w tabeli 5.

Poprzednie badanie wykazało, iż (Kuprina, 2011b) zgodnie z analizami sektor rolny i przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego na Ukrainie zajmują pozycję lidera w liczbie inwestycji i pozostają atrakcyjne dla kolejnych inwestycji, czemu sprzyja stabilny wzrost produkcji i wysoka rentowność działalności. Przykładowo, spółka Myronivsky Hliboprodukt jest najbardziej rentownym producentem mięsa na świecie; jego marża operacyjna przekracza 30%. Analiza działalności podobnych spółek zagranicznych wykazała, że marża zysku z działalności operacyjnej Cherkizovo, największego rosyjskiego producenta mięsa, wynosi ok. 15%, natomiast wiodącego amerykańskiego producenta kurcząt, Tyson Foods, wynosi 6% (Mironova, 2017).

Wyniki działalności ww. klastrów rolno-spożywczych świadczą nie tylko o ich wydajności i konkurencyjności na rynku krajowym, ale także globalnym, potwierdzają również, że tworzenie takich struktur łączących przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego i rolnego przyczyniają się do powstawania zrównoważonych i konkurencyjnych producentów krajowych, które mogą stać się podmiotami gospodarki narodowej niezbędnymi to utworzenia własnych struktur transnarodowych.

Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzone badanie pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

1. Przemysł spożywczy w każdym kraju jest branżą strategiczną zapewniającą bezpieczeństwo żywnościowe, promującą zachowania społeczne przyjazne dla środowiska, gwarantującą bezpieczeństwo produktów, zdrowie populacji i jej bezpieczeństwo ekonomiczne, działającą nieprzerwanie nawet w czasie kryzysów gospodarczych i politycznych. W związku z powyższym stan branży oraz jej wydajność wymaga ciągłych analiz i badań.
2. Analiza funkcjonowania przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w obwodzie odeskim i ich rentowności wykazała, iż pomimo wzrostu liczby przedsiębiorstw przemysłu spożywczego, w tym wzrostu spowodowanego rozwojem małych przedsiębiorstw, w niektórych podsektorach branży spożywczej odsetek przedsiębiorstw nierentownych sięga 38-40%. Obserwuje się tendencję spadkową w produkcji i niską rentowność produktów. Analiza stanu sektora spożywczego w tak dużym i prorozwojowym regionie jak obwód odeski wykazała konieczność wypracowania metod adaptacji do nowych warunków działalności i przezwyciężenia kryzysu gospodarczego.
3. Badanie wykazało, iż transformacja, jako jeden z komponentów strukturalnych restrukturyzacji przedsiębiorstw przemysłowych, jest w zasadzie transformacją jego działalności poprzez wdrożenie systemu środków (organizacyjnych, prawnych, finansowych, ekonomicznych i produkcyjno-technicznych) umożliwiających zapewnienie i zwiększenie konkurencyjności oraz wydajności przedsiębiorstwa zgodnie ze zmianami w środowisku zewnętrznym i strategią rozwoju.
4. Utrzymanie konkurencyjności i wydajności producenta krajowego w odpowiedzi na głębokie zmiany w środowisku zewnętrznym polega na stworzeniu zintegrowanych pionowo struktur – holdingów (sztywna transformacja działal-

ności), tworzeniu klastrów i stowarzyszeń (umiarkowana transformacja działalności), wdrożeniu działań opartych na outsourcingu (łagodna transformacja). Takie zmiany strukturalne w organizacji przedsiębiorstw zyskują na znaczeniu zwłaszcza w warunkach otwarcia się wewnętrznego rynku ukraińskiego i liberalizacji handlu.

5. Do pozytywnych czynników sprzyjających rozwojowi produkcji rolno-przemysłowej należą: zmiany globalnych uwarunkowań rynkowych; globalna tendencja wzrostowa na rynkach towarowych; wzrost kosztów produktów spożywczych; wzrost wartości gruntów; wzrost rynku rolnego na Ukrainie oraz zapotrzebowanie na produkty o wysokiej jakości; wdrożenie bardziej efektywnych mechanizmów biznesowych.

Literatura

- Ackoff, R.F., Magidson, D., Addison, H.J. (2007). Idealizovane proektuvannia: Yak zapobihy zavtrashnii kryzi sohodni. Stvorennia maibutnoho orhanizatsii [Ideal design: How to prevent tomorrow's crisis today. Creating a future organization]. Dnipropetrovsk: Balans Biznes Buks.
- Alekseev, S.B. (2000). Obosnovanie neobhodimosti, osnovnyie printsipy i sodержanie podhoda adaptivnogo upravleniya na promyshlennom predpriyatii [Justification of the need, the basic principles and content of the approach of adaptive management in an industrial enterprise]. *Ekonomicheskie Problemy I Perspektivy Stabilizatsii Ekonomiki Ukrainy*, No. 2, s. 19-23.
- Chizhenkova, E.V. (2005). Ekonomicheskii mehanizm adaptatsii hozyaystvuyuschego sub'ekta k ryinochnoy srede [The economic mechanism of adaptation of the economic entity to the market environment]. Orel: OGIET.
- Holovne upravlinnia statystyky v Odeskii oblasti [The Main Department of Statistics in the Odessa region]. Statystychnyi biuletyn, *Osnovni pokaznyky diialnosti malykh pidpriemstv Odeskoi oblasti u 2017 rotsi* [Statistical bulletin. The main indicators of activity of small enterprises of the Odessa region in 2017]. Odessa 2018, s. 1-46.
- Kapitanets, Y. (2007). Stratehichna adaptatsiia pidpriemstva do zovnishnoho seredovyscha [Strategic adaptation of the enterprise to the external environment]. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*, pp. 257-261. Pobrane z: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/35562/1/38_257-261.pdf (data dostepu: 19.04.2019 r.).
- Kozachenko, A.V., Ponomarev, V.P., Lyashenko, A.N. (2003). Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya: Suschnost i mehanizm obespecheniya [Economic security of an enterprise: The nature and mechanism of ensuring]. Kiev: Libra.
- Kulikov, P.M. (2010). Teoretychni osnovy adaptatsii pidpriemstva do minlyvosti otochuiuchoho sere-dovyscha [Theoretical basis of adaptation of the enterprise to the variability of the environment]. *Biznes-inform*, 1(5), s. 56-58.
- Kuprina, N. M. (2011a). Imparitetnaya restrukturyzatsiya promyshlennykh predpriyatiy kak instrument ih ekonomicheskoy bezopasnosti [Impartial restructuring of industrial enterprises as a tool for their economic security]. *Rehionalnyi Zbirnyk Naukovykh Prats Z Ekonomiky. Donetskyi Ekonomiko-humanitarnyi Instytut MONMS Ukrainy*, 3(36), s. 226-229.
- Kuprina, N.M. (2011b). Stratehichni napriamky rozvytku pidpriemstv kharchovoi promyslovo-sti Ukrainy [Strategic directions of development of food industry enterprises of Ukraine]. W: A.I. Butenko, V.I. Liashenko, N.L. Shlafman (Authors) & A.I. Butenko (red.), *Stratehichni napriamky rozvytku pidpriemnytskoho sektora Ukrainy* (s. 282-301). Odessa: Inter-print.
- Kuprina, N.M. (2012). Transformatsiya deyatelnosti kak strukturnyy komponent restrukturyzatsii promyshlennykh predpriyatiy Ukrainy [Transformation of activity as a structural component of the restructuring of industrial enterprises of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomicheskie Yavleniya I Protsessyi* (11), s. 143-147.
- Kuprina, N.M. (2013). Persistentnost deyatelnosti v sisteme upravleniya restrukturyzatsiyei predpriyatiy pischevoy promyshlennosti [Persistence of activities in the management system of the restructuring of food industry enterprises]. *Sotsialno-ekonomicheskie Yavleniya I Protsessyi* (3), s. 88-92.
- Minko, I.S., Shamina, L.K. (2011). Adaptivnost i innovatsii v ekonomicheskikh sistemah [Adaptability and innovation in economic systems]. *Elektronnyy Nauchnyy Zhurnal SPbGUNIPT, "ekonomika i ekologicheskyy menedzhment"*. Pobrane z: <http://economics.openmechanics.com/articles/295.pdf> (data dostepu: 19.04.2019 r.).

- Mironova, I. (2017, March 11). Ukrainskaya zemlya plodit milliarderov [Ukrainian land breeds billionaires]. Pobrane z: <http://www.news.mail.ru/inworld/ukraina/society /5482506/> (data dostępu: 19.04.2019 r.).
- Porter, M. (2005). *On Competition*. Moscow: Vilyams.
- Statystychnyi biuletyn. Osnovni pokaznyky diialnosti malykh pidpriemstv Odeskoi oblasti u 2017 rotsi [Statistical bulletin. The main indicators of activity of small enterprises of the Odessa region in 2017]. (2018). (s. 1-46). Odesa: Holovne upravlinnia statystyky v Odeskii oblasti [The Main Department of Statistics in the Odessa region].
- Znachenie terminov. Ekonomicheskii slovar [Meaning of terms. Dictionary of Economics]. Pobrane z: <http://vslovar.ru/slovo/jekonomicheskii-j-slovar/ transformatzija/323348> (data dostępu: 19.04.2019 r.).

EFFICIENCY OF FOOD INDUSTRY FUNCTIONING
OF UKRAINE: ANALYSIS AND DIRECTION
OF COMPETITIVENESS SECURITY

Abstract

The food industry in each country is a strategic industry that ensures its food security, environmentally friendly social aspects, safe products, health of the population and its economic security, as it is continuously operating even at times of economic and political crises. Therefore, the state of the industry and the efficiency of its operation require constant analysis and research.

This publication analyses the performance of the food industry of Ukraine and in particular its very important region for its development and export advantages – Odessa. The paper considers also the aspects of effective development and competitiveness of the food industry in Ukraine.

Keywords: national economy, food industry, restructuring, efficiency of operation, competitiveness, adaptation, transformation of activity.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 13.12.2019.

